

התפילות בשעת הולכת ספר התורה להבימה*

א. בשבת וביום טוב לפני קריאת התורה, בשעה שהש"ץ מוליך את ספר התורה מארון הקודש אל הבימה, נוהגים לאמר תפילה מורכבת משלושה קטעים:

א. על הכל, ב. צור העולמים, ג. אב הרחמים. את הקטע האחרון רגיל הקהל לסיים: „במדה טובה ישועה ורחמים“. וכשהש"ץ עולה על הבימה מניח את ספר התורה על שולחן הקריאה, הוא מתחיל „ויעזור ויגן“ ומזמין את הכהן לעלות לתורה.

לפי הסדר המודפס ברוב הסידורים, רגילים רבים לחשוב את הקטע „ויעזור“ כקטע הקשור למה שלאחריו. אבל טובי מפרשי הסידור הכירו כבר, ש„ויעזור“ הוא חלק בלתי נפרד מ„אב הרחמים“ ולכן בא בו"ו החיבור, והמנהג הנכון הוא, שהקהל יסיים אמירת „אב הרחמים“ ב„לכל החוסים בו“ והש"ץ חוזר בקול רם על „ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו“ ומוסיף: „ונאמר אמן“, לשם הפסקה בין „אב הרחמים“ ובין „הכל הבו גדל“, שרק משם מתחיל הנוסח של הזמנת הכהן לתורה.

ובדקו ומצאו כי בסידור הנדפס בטרין, שנת רפ"ה, ובמחזור הנדפס בשאלוניקי, שנת ש"מ, אין שום הפסק בין „אב הרחמים“ ל„ויעזור“ ויש להוסיף, שכן הוא גם במחזור ויטרי (עמ' 157).

ב. בימי החול ובשבת במנחה, מדלגים על „על הכל“ ו„צור העולמים“ ואומרים רק „אב הרחמים“, הקהל מסיים: „במדה טובה ישועה ורחמים“. והש"ץ אומר במקום „ויעזור“ — „ותגלה ותראה“.

גם „ותגלה“ נמצא באותו המצב של „ויעזור“. גם „ותגלה“ מתחיל בו"ו החיבור ומסתיים ב„ונאמר אמן“ — ולכן יש מקום, לכאורה, להחליט, שגם „ותגלה“ הוא המשך של „אב הרחמים“. ולפי זה יהיו ל„אב הרחמים“ שני סיומים שונים: „ויעזור“ לשבת „ותגלה“ לחול.

אבל הקשר שבין „ותגלה“ ו„אב הרחמים“ אינו עולה יפה, כמו ו„יעזור“ ו„אב הרחמים“.

גם ההכפלה של „ויחון אותנו לפלטת עולמים“ ב„אב הרחמים“, „ויחון פלטתינו“ ב„ותגלה“ אינה מתאימה לקטע אחד.

* נוסח אחר של המאמר נתפרסם ב„בית הכנסת“, שנה ב (תש"ז), חוב' ה, עמ' 10—11.

ועלה בדעתי השערה חדשה, כי „ותגלה“ אינו המשך של „אב הרחמים“, אלא של הקטע „צור עולמים“, ונימוקי הוא, כי הקטע מסתיים בכתוב (ישעיה מ, ה) „ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדיו כי פי יי דבר“ ולזה שפיר נמשך „ותגלה“.

וכשבדקתי הנוסחאות, מצאתי במחזור ויטרי (עמ' 157) הקטעים מסודרים באופן מתאים להשערתי: א. על הכל. ב. צור העולמים. ג. ותגלה. ד. אב הרחמים.

גם במסכת סופרים (יד, יב) מצאתי „ותגלה“ אחר „על הכל“, אלא שבמסכת סופרים חסר „צור עולמים“, ומטעם זה חושבים החוקרים, ש„צור העולמים“ הוא הוספה מאוחרת, אבל כיון שלפי דעתי „ותגלה“ קשור להכתוב „ונגלה כבוד יי“, שהוא סופו של „צור עולמים“, כמעט ברור הדבר, שבמסכת סופרים נשמט הקטע „צור העולמים“ בין „על הכל“, „ותגלה“.

גם ב„קדיש יחיד“ שבסידור רב עמרם גאון, דפוס ווארשא, נמצא „על הכל“ ו„צור העולמים“ ביחד.

ג. והנה לא תמיד הספיק הקהל לסיים כל שלושת הקטעים במשך הזמן, שהש"ץ הלך מארון הקודש עד הבימה. הדבר תלוי בגודל בית הכנסת, היינו במרחק שבין ארון הקודש להבימה, גם במהירות הפסיעות של הש"ץ נושא התורה, והיו מוכרחים לדלג על איזה קטע ונולדו מנהגים שונים איזה קטע לדלג.

לפי מנהגנו בשבת וביום טוב, שהש"ץ אינו נחפו בדרכו, אומרים כל שלושת הקטעים. ובחול, שהש"ץ ממהר פסיעותיו, אומרים רק „אב הרחמים“. אך יש לשער, שהיו זמנים ומקומות שנהגו בחול לאמר „על הכל“ ו„צור העולמים“ ודלגו על „אב הרחמים“ ומאז נשאר בידינו המנהג לאמר בחול „ותגלה“ ולא „ויעזור“, והמשיכו בדבר גם בזמן שנשתנה המנהג והתחילו לאמר „אב הרחמים“, כי רוב הציבור ראה ב„ותגלה“ קטע מיוחד.

רבים חיפשו למצוא טעם להבדל שבין „ויעזור“ לשבת „ותגלה“ לחול. ולא עלה בידם למצוא טעם המתקבל על הדעת. כעת נפתרה השאלה. הדבר בא בתור תוצאה מגילגולי מנהגים שונים.

ד. בנוגע ל„אב הרחמים“, יש להעיר כי באור זרוע (תפלה, סי' קו) נמצא נוסח קצת שונה מנוסח שלנו: „אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים בזכות ברית איתנים“. השינוי „על העמוסים“, במקום „עם העמוסים“, נמצא גם במחזור ויטרי (שם). את הנוסח „בזכות ברית איתנים“, במקום „ויזכור ברית איתנים“ נמצא לפי ידיעתי רק באור זרוע.

1. ביתר כתיב של סידור רב עמרם גאון חסר „קדיש יחיד“. השווה „הוספות ותקונים“ לסרע"ג, מאת א. מארכס (עמ' 4).

לדעתי הדבר תלוי בשיטות הראשונים בעניין „תמה זכות אבות“. גירסתנו „ויזכור“ מיוסדת על דברי ר"ת (תוספות שבת נה, א ד"ה ושמואל), „דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה“. וגירסת האור זרוע „בזכות" מיוסדת על דעת ר' יונתן² המובאת באו"ז (שם), „שזכות אבות, אינה עומדת מעצמה, אבל כשאנו מתפללין שיעמוד לנו זכות אבות לעניין זה כל ימי הארץ אינה תמה ועומדת הלכך שפיר מצלינן“.

¹ומעניין, שבמחזור ויטרי (שם) מביא ראיות מכתובים, שזכות אבות קיימת זמניים, „ולא כההיא דרשה דשבת דא' תמה זכות אבות“.

ה. בנוגע לחיבור „אב הרחמים“, א' ברלינר בספרו Randbemerkungen (עמ' 65) * מחליט, שנתחבר בצרפת, כי לדעתו הביטוי „השעות הרעות" הוא תרגום מהביטוי הצרפתי Ma heur ונעלם ממנו כי ביטוי זה נמצא כבר בירושלמי ברכות (פרק ה, הלכה א).

מזרחי

2. ר' יונתן ב"ר יצחק רבו של האור זרוע. השווה ספר השנה הפראנקפורטי, כרך ה, עמ' 98.
3. [כתבים נבחרים, חלק א, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ה, עמ' 61—62].